

AGRIFOOD PRODUCTIE PROEFTUIN

Agrifood Productie Proeftuin *Economisch Actieprogramma Agrifood • (EAA)*

“

Crossroads & Keyport willen die ondernemers ondersteunen welke op eigen initiatief en grotendeels met eigen middelen, technologieën, werkwijzen, organisatiev modellen verdienen ontwikkelen die een bijdrage leveren aan een circulaire

Inhoudsopgave

1	Introductie	4
1.1	Inleiding	5
1.2	Aanleiding	6
1.3	Wat komt aan bod	7
2	Transitie opgaven	8
2.1	Huidige situatie	9
2.2	Missie keyport & crossroads	10
2.3	Trends en ontwikkelingen	11
2.3.1	Meer druk op landbouwgrond	11
2.3.2	Ondernemerschap voorwaarde voor ontwikkeling	11
2.3.3	Toename regelgeving en maatschappelijke druk	12
2.3.4	Veranderend energiesysteem	12
2.3.5	Arbeid als kritieke factor	13
2.3.6	Innovatie en data belangrijker voor bedrijfsvoering	13
3	Visie 2030	14
3.1	Het ecosysteem in 2030	15
3.2	Visie keyport & crossroads	16
3.3	De agrofood productie proeftuin	17
3.4	Strategie	17
3.5	Is niets doen een alternatief?	18
4	Strategische thema's	20
5	Uitvoering	28
5.1	Samenwerking keyport & crossroads	29
5.1.1	Organisatie van de samenwerking	29
5.1.2	Positionering	29
5.1.3	Uitvoeringsorganisatie	30
5.2	Concretisering	30
5.2.1	Programmamanagement	30
5.2.2	Instrumenten	31
5.2.3	Programmafinanciering	32
5.2.4	Ketenpartijen	32
	Bijlage 1 – duiding huidige positie van regionale agrocomplex	34
	Bijlage 2 – swot-analyse van regionale agrocomplex	36
	Bijlage 3 – geraadpleegde bronnen en partijen	38

1.

“

De agribusiness levert een belangrijke bijdrage aan de economie van Nederland in het algemeen en de regio in het bijzonder en zorgt daarbij voor werkgelegenheid. De producten worden binnen en buiten de regio gewaardeerd en geconsumeerd. Zowel Keyport als Crossroads is hét samenwerkingsverband van ondernemers, overheid en kennisinstellingen dat staat voor versterking van de agribusiness in de regio.

Keyport Dé ondernemende regio

CROSSROADS LIMBURG
connecting innovation and ambition

1 Introductie

Wat is nodig om de omslag in te slaan naar compleet nieuwe innovatierichtingen. Dit behelst niet alleen nieuwe technologie maar ook fundamentele veranderingen in gedrag en regelgeving. Er is op dit moment binnen Crossroads en Keyport een grote kennisbehoefte om antwoord te krijgen op de vragen:

- Waar zitten de aanknopingspunten om vanuit het huidige landbouw- en voedselsysteem echte stappen te zetten in de daadwerkelijke transitie naar circulaire landbouw?
- Welke instrumenten hebben we tot onze beschikking of moeten hiervoor worden ontwikkeld?
- Hoe moet de lokale en regionale samenwerking met andere stakeholders zo optimaal mogelijk worden ingericht?

1.1 Inleiding

De agribusiness is één van de kernsectoren in de regio Noord- en Midden-Limburg. De agribusiness is een breed cluster en omvat alles wat te maken heeft met de veredeling, productie, verwerking tot aan de consumptie van agrarische producten. Daarbij horen ook opslag, transport, bewerking, techniek, verwerking en verkoop, onderwijs en onderzoek evenals toeleveranciers van diensten en producten. Kenmerkend voor de regio is dat de agribusiness een grote diversiteit aan primaire sectoren kent: grootschalige glastuinbouw rondom Venlo, grootschalige veehouderij in de Peelregio en een groot vollegrondsgroente productiegebied. Venlo is nationaal aangewezen als Greenport: een tuinbouwcluster van nationaal belang. Weerterland is het eiercentrum van Europa en in Leudal vindt innovatieve plantveredeling op wereldschaal plaats.

De agribusiness levert een belangrijke bijdrage aan de economie van Nederland in het algemeen en de regio in het bijzonder en zorgt daarbij voor werkgelegenheid. De producten worden binnen en buiten de regio gewaardeerd en geconsumeerd. Zowel Keyport als Crossroads is hét samenwerkingsverband van ondernemers, overheid en kennisinstellingen dat staat voor versterking van de agribusiness in de regio.

De wereld om ons heen verandert in rap tempo. De agribusiness heeft te maken met megatrends en maatschappelijke ontwikkelingen met grote potentiële impact. De agribusiness kent daarbij aanzienlijke ruimtelijke en verduurzamingsopgaven. Nieuwe (inter-) nationale ambities en afspraken, zoals vastgelegd in GLB, LNV-visie: Waardevol & Verbonden en het Klimaatakkoord, hebben sterke invloed op de toekomst van de agribusiness. Behoud en ontwikkeling van het cluster is van nationaal en regionaal belang.

Dit leidt tot gedeelde opgaven die vragen om samenwerking tussen ondernemers, overheid en kennisinstellingen. Vanuit een gezamenlijke visie kunnen Keyport en Crossroads de samenwerking aan deze gedeelde opgaven in beweging brengen. Een visie die breed wordt gedragen zet aan tot bewegingen en programma's die effectief leiden tot een toekomstbestendige agribusiness. De Brightlands Campus Greenport Venlo is dé plek waar samenwerking op regionaal niveau plaatsvindt tussen ondernemers, overheden, onderzoek en onderwijs en waarin iedereen vanuit zijn/haar rol richting en invulling geeft aan inspanningen om te komen tot een toekomstbestendige agribusiness. Zowel Crossroads alsook Keyport willen hierin een leidende en onderscheidende rol spelen. Dit is belangrijk voor de economie en leefbaarheid van de regio, ook in internationaal perspectief.

Dit EAA2.0. (Economisch Actieprogramma Agribusiness) geeft de koers aan naar het doel en de ambitie: excelleren als topregio in Agro. Het is de start van de samenwerkende overheden, kennisinstellingen en bedrijven in Noord- en Midden-Limburg.

1.2 Aanleiding

Er kan worden gesteld dat alle ketens binnen Crossroads en Keyport min of meer met dezelfde uitdagingen worden geconfronteerd, waarbij er integraal gewerkt moet worden aan innovatieve doorbraken om te komen tot kringloop- en circulaire landbouw.

“

De in de regio aanwezige kennis, energie en al lopende initiatieven, de innovatiekracht van boeren, tuinders, bedrijven maar ook andere ketenpartijen biedt kansen voor een versnelling in de omslag van het huidige kringloop- en circulaire landbouwvoedselsysteem is niet houdbaar en het roer moet om.

De dominante trend van verlaging van kostprijs resulteert in een te grote belasting voor omgeving, is het voedingspatroon onvoldoende duurzaam en zijn er gezondheidsrisico's verbonden aan de productiewijze. Dit vraagt om ingrijpende veranderingen in het huidige landbouw- en voedselsysteem.

Bij het toekomstbestendig houden van het agribusiness cluster is samenwerking tussen ondernemers, overheden, onderwijs en onderzoek essentieel. Om deze samenwerking goed te kunnen starten, uitvoeren en monitoren is een gedeeld beeld van de toekomst de basis van gezamenlijke ambities. Deze strategische visie biedt dat beeld en nodigt partners uit om hieraan een bijdrage te leveren. Daarbij biedt de strategische visie ook scherpste op de rol van Keyport en Crossroads als organisatie en de thema's waarop ondernemers, overheden, onderwijs en onderzoek de komende jaren samenwerken.

De uitwerking van dit programma is gestart vanuit de visie en programmalijnen van EAA uit 2016. Deze zijn in overleg met stakeholders beoordeeld, waarbij prioriteiten zijn gesteld. Recente ontwikkelingen en beleid hebben daarbij een plek gekregen, zoals:

- Visies van het ministerie van LNV die vragen om transformaties in de agrarische keten, rondom o.a. kringlooplandbouw, bodem en gezonde lucht.
- Uitwerking van het op 23 oktober jl. door het Europees Parlement vastgestelde EU-landbouwbeleid.
- De door Provinciale Staten vastgestelde beleidskaders voor de Limburgse landbouw en agrifood alsook de uitvoeringsagenda vitale veehouderij en gezondheid.
- Gezondste regio - Investeringsagenda voor Noord-Limburg
- Keyport next level - routeplan 2021 - 2024

In **bijlage 1** staan de analyses en conclusies welke een stevige basis leggen onder de bewering dat het agrocomplex een belangrijk onderdeel is van de Noord- en Midden-Limburgse economie. Het laat zien dat er grote overeenkomsten zijn. In beide regio's is het agrocomplex goed ontwikkeld en is de primaire productie relatief sterk gespecialiseerd. De verschillen tussen beide regio's zijn het gevolg van verschillende specialisaties in de primaire productie en verschillen in de accenten van het agrocomplex op bepaalde segmenten.

Op basis van de kengetallen en gegevens uit de 3 afzonderlijke onderzoeken is een SWOT-analyse gemaakt. Deze is aangevuld met de uitkomsten van individuele gesprekken. In **bijlage 2** is de SWOT analyse bijgevoegd.

Het proces van uitwerking van het EAA is erop gericht om partners met hun achterban en netwerk te enthousiasmeren, te activeren en te verbinden aan de uitvoering.

De visie van het EAA zet de lijnen uit, waar de aankomende jaren aan gewerkt wordt. De crux zit in de (organisatie van de) uitvoering en het commitment van de deelnemers in de netwerkorganisatie van Keyport en Crossroads. Uitgangspunt is dat EAA een programmatisch aangestuurd netwerk is, waarbij alle deelnemende partijen via diverse inspanningen een bijdrage leveren aan de gemeenschappelijke ambitie.

1.3 Wat komt aan bod

Met deze agribusiness visie geven we richting aan de impact die de netwerkorganisaties Keyport en Crossroads de aankomende jaren wil bereiken. Het is opgebouwd uit:

- De missie van Keyport en Crossroads: een goed geformuleerde missie van een organisatie geeft antwoord op de vraag: voor wie zijn we er en waarom?
- De belangrijkste trends en ontwikkelingen die impact hebben op de agribusiness en vragen om transformaties van huidige systemen.
- Een visie die een gewenst beeld geeft van de toekomst van de agribusiness in beide regio's. Daarin is beschreven hoe de agribusiness reageert op de ontwikkelingen die op haar afkomen. Het is de stip op de horizon, waar Keyport en Crossroads naar streven en alle partners inspireert en motiveert om hieraan bij te dragen.
- De vier strategische thema's geven richting waarlangs Keyport en Crossroads samen met partners initiatieven wil ontplooiën. Dit zijn de onderwerpen waar op ingezet moet worden om de visie te realiseren.
- Per thema zijn een ambitie en opgaven, ofwel uitdagingen, geformuleerd waar in op Keyport en Crossroads verband, samen met andere stakeholders, aan gewerkt wordt.
- De strategische thema's vormen de basis voor de uitvoeringsagenda waarin de doelen per thema zijn benoemd. Deze doelen vormen de basis voor de acties in de uitvoeringsagenda.

De uitvoeringsagenda is een levend document. De vier strategische thema's en bijbehorende doelen zijn de verbindende schakel met de uitvoeringsagenda's. Per strategisch thema wordt een uitvoeringsagenda gemaakt met heldere operationele doelen, inspanningen (waaronder projecten), organisatie en besturing, als mede door het netwerk geleverde benodigde resources.

De initiatiefnemers zijn voornemens om, samen met een aantal stakeholders die gelieerd zijn aan het agrocomplex, middelen ter beschikking te stellen om het EAA 2.0. verder uit te rollen en samenwerking met kennis- en onderzoeksinstellingen en onderwijsinstellingen te versterken. De

In **bijlage 4** is de begroting en financiering bijgevoegd.

A photograph of a man with grey hair and glasses, wearing a blue and white checkered shirt and green overalls, working in a greenhouse. He is focused on a tomato plant, with his hands near the stems. The plant is heavily laden with green and ripening red tomatoes. The background shows the structural framework of the greenhouse and other green plants.

2.

“

Voor deze verandering en vernieuwing van agroketens, zowel in de dierlijke als de plantaardige ketens, zijn in beide regio's voldoende toeleveranciers van machines, systemen, uitgangsmateriaal en kennis aanwezig.

2 Transitie opgaven

Voor deze verandering en vernieuwing van agroketens, zowel in de dierlijke als de plantaardige ketens, zijn in beide regio's voldoende toeleveranciers van machines, systemen, uitgangsmateriaal en kennis aanwezig. Deze toeleveranciers werken nu vaak al internationaal en zien de thuisregio als bakermat voor vernieuwing, omdat ondernemers in de keten open staan voor die vernieuwingen.

2.1 Huidige situatie

Binnen Keyport en Crossroads zit de kracht van het agrocomplex in het primaire deel van de keten. De regio staat voor de uitdaging om vanuit deze kracht haar positie verder uit te bouwen. Daarvoor zijn er geen generieke enkelvoudige regionale oplossingen meer voorhanden zoals we die vroeger kenden maar gaat het om perspectiefvolle trends en kansen die op basis van de competenties van ondernemers, binnen hun productieomgeving vanuit integraliteit, en in samenwerking met anderen worden ontwikkeld.

“

Het huidige kostprijs gedreven verdienmodel, legt nog en te hoge druk op natuur en milieu, welzijn van mens en dier, en is daardoor niet houdbaar. Vanuit het publiek belang bestaat de noodzaak voor de transitie naar een circulaire voedselproductie op basis van kringlooplandbouw. Dat betekent niet alleen het inzetten van technologie, maar ook fundamentele verandering in gedrag en mogelijke aanpassingen in de belemmerende wet- en regelgeving.

De agrarische ondernemers hebben zich eenzijdig ontwikkeld tot 'superproductie managers', met de bijbehorende kennis en competenties. Deze ondernemers staan nu echter voor de volgende ontwikkelingsfase. Hiervoor zijn de ontwikkelde kennis en competenties niet toereikend. Daarom is een noodzakelijke voorwaarde het verdiepen van de ondernemerschap. Investeren in kennis en innovatie is essentieel voor het kunnen realiseren van deze omslag.

De kritische consument en burger stellen de agrarische productie ter discussie. Onbekendheid met de invloed van die productie op de gezondheid is medeverantwoordelijk voor de zorgen over voedselveiligheid, de kwaliteit van het landschap, versnellen aanpak stikstofproblematiek en de CO2 footprint. Bedrijven kunnen pas aan de maatschappelijke eisen voldoen wanneer ze een duurzaam verdienmodel hebben en zich ontwikkelen. De ruimte krijgen voor die ontwikkeling en het verdiepen van lokale verankering vormt dus een noodzakelijke voorwaarde.

Het regionale agrocomplex is een topsector op zowel Europees als het regionale speelveld. Dit agrocomplex speelt een belangrijke rol in de bepaling van de economische kracht van Zuidoost Nederland.

De sector neemt een aanzienlijk deel van de werkgelegenheid en vestigingen voor haar rekening. Daarnaast is het agrocomplex ook verweven in andere sectoren. Logistieke lijnen richting het Europese achterland zijn uitstekend vormgegeven via de West-Oost corridor. De chemische sector innoveert via de aanlevering van bouwstenen vanuit de agrifood ten behoeve van de stimulering van circulaire landbouw en de biobased economy.

Voedsel en gezondheid komen samen via cross-overs met de Life Sciences sector. Thema's als robotisering en de ontwikkeling van duurzame kassen laten zien dat er in de High Tech Systemen tevens een interessante overlap aanwezig is.

Kortom: het regionale agrocomplex is een topsector op zichzelf, maar maakt het tevens mogelijk om te innoveren in andere sectoren. Beide regio's hebben daarmee een troef in handen, en dat wordt ondersteunt in toekomstig beleid via de investeringsagenda van Noord-Limburg en het Keyport Routeplan 2020 – 2023.

2.2 Missie Keyport & Crossroads

“

Samen werken Keyport en Crossroads aan het versterken en toekomstbestendig maken van de agribusiness in beide regio's. Binnen de verschillende sectoren werken we mondiale marktleiders in de veredeling, productie, verwerking, toelevering, bedrijven en handel. Tegelijkertijd is er ruimte voor kleine, lokale ondernemers. De regionale agribusiness kenmerkt zich door de samenwerking en samenwerking tussen alle agro-sectoren: akkerbouw, veehouderij, glas- en vollegrondstuinbouw, veredeling en alles daaromheen maken samen een sterk cluster. Samen leveren we groene beleving en gezonde voeding voor Nederland en daarbuiten. De agribusiness staat voor grote opgaven om in de toekomst te kunnen blijven ondernemen op een economisch en maatschappelijk rendabele wijze.

De opgaven zijn divers van aard en raken de verantwoordelijkheid van ondernemers, overheden, onderwijs en onderzoek. Dit vraagt om een intensieve samenwerking tussen partners in de regio. Daarvoor vormt zich een netwerk van regionale partners in én rondom de agribusiness: Het netwerk richt zich op de gemeenschappelijke opgaven, waar ondernemers, overheden en kennisinstellingen zich in herkennen, en die bijdragen aan een toekomstbestendige agribusiness. In een toekomstbestendige agribusiness ontwikkelen onze ondernemers en ondernemingen zich continu om te blijven voldoen aan de eisen die maatschappij, milieu, de markt en omgeving stellen, waarbij er ruimte blijft voor economische groei.

Keyport en Crossroads stimuleren ondernemers, overheden en elkaar om de economische waarde van de agribusiness in de regio te behouden, en tegelijkertijd te versterken om nieuwe (maatschappelijke) uitdagingen samen aan te kunnen pakken.

2.3 Trends en ontwikkelingen

De trends en ontwikkelingen voor een toekomstbestendige agribusiness worden gevoed door een aantal megatrends: klimaatverandering, groei van de wereldbevolking en minder beschikbaarheid van grond(stoffen) en water. De ontwikkelingen raken ondernemers, overheden, onderzoek en onderwijs. Door samen slimme oplossingen te bedenken en uit te belangrijke voeren komen we tot een toekomstbestendige agribusiness.

Er zijn zes belangrijke ontwikkelingen die van invloed zijn op het toekomstbeeld van de agribusiness binnen Keyport en Crossroads. Hieronder worden de zes trends en ontwikkelingen toegelicht.

2.3.1 Meer druk op landbouwgrond

“

Wereldwijd en zo ook in Limburg en Brabant staat de beschikbare ruimte onder druk. Er is meer ruimte nodig voor o.a. wonen, energievoorziening, en natuurelementen en recreatiegebieden. Deze ontwikkelingen gaan vaak ten koste van landbouwgrond. Door klimaatverandering neemt het beschikbare landbouwarea toe, maar wordt het wereldwijd verder af.

Tegelijkertijd neemt door de wereldwijde bevolkingsgroei en de toenemende welvaart de vraag naar voedsel toe. Het belang van goede landbouwgrond, waar effectief geproduceerd kan worden, neemt daardoor toe. Daarnaast draagt het agrarisch gebied bij aan de leefbaarheid en de economie van de regio.

De kwaliteit van de bodem is steeds belangrijker. De bodemkwaliteit is bepalend voor onder meer het bodemleven, de weerbaarheid van planten en de waterhuishouding. Om maatregelen voor klimaatadaptatie en andere teelt- en houderijsystemen (zoals natuur inclusief) te treffen, vraagt de primaire sector ook zelf ruimte.

2.3.2 Ondernemerschap voorwaarde voor ontwikkeling

Om voort te kunnen bouwen op de hoge innovatiegraad en de sterke internationale positie van het regionale agrocomplex zal de verbetering van ondernemers competenties gekenmerkt worden door een grote diversiteit. Voor de verschillende sectoren biedt de transitie naar een circulaire land-

bouw een goed toekomstperspectief. Voor de veehouderij maakt het een steviger maatschappelijke inbedding mogelijk, voor open teelt een weerbaar plantsysteem en voor de glastuinbouw een klimaat neutrale en rendabele teelt.

Voor de ontwikkelingsstap van bedrijven naar circulaire landbouw is de ontwikkeling van nieuw ondernemerschap nodig. Competentie- en kennisontwikkeling zijn dus voorwaarden voor toekomstperspectief. Minstens zo interessant uit oogpunt van veranderend ondernemerschap is dat de omslag naar circulaire landbouw stimuleert tot nieuwe bedrijvigheid en nieuwe bedrijfsvormen.

2.3.3 Toename regelgeving en maatschappelijke druk

Consumenten en retailers stellen hogere eisen aan hun producten op gebied van voedingswaarde, herkomst, duurzaamheid, certificering en beleving. Dit betekent dat ondernemers hun productiewijze moeten aanpassen.

Productreclames en politieke campagnes spelen in op emotionele behoeftes van consumenten zoals nostalgie en vertrouwen. Het getekende beeld kan ver staan van de technologische en vaak grootschalige wijze van productie die nodig is om met minder gewasbeschermingsmiddelen efficiënt te kunnen produceren.

Daarnaast zijn burgers in toenemende mate bewust van en kritisch over wat er in hun omgeving gebeurt. Draagvlak van de omgeving voor de agribusiness is steeds belangrijker.

De overheid stelt strengere eisen voor uitstoot, energie en gebruik van chemische hulpmiddelen. Enerzijds dwingt de overheid ondernemers om zich aan te passen, anderzijds zit regelgeving van de overheid vernieuwing soms in de weg.

Agribusiness ondernemers staan voor de uitdaging hun werkwijzen aan te passen aan de eisen die gesteld worden door consument, Retail, maatschappij en overheid en tegelijkertijd te zorgen voor een economisch rendabele werkwijze. Ketensamenwerking wordt daarbij als voorwaarde gezien.

2.3.4 Veranderend energiesysteem

“

In 2050 moet Nederland en daarmee ook de land- en tuinbouw klimaatneutraal zijn (Klimaatakkoord).

Dit vraagt om een ander energiesysteem op verschillende vlakken: vraag en aanbod van energie, het type energie, de energie infrastructuur en regelgeving. De energietransitie raakt de gehele agribusiness: zaadverdeling, productie, transport, opslag, toelevering, verwerking en Retail.

Ondernemers moeten optimaal gebruik maken van beschikbare energie en grondstoffen en hiervoor

samenwerking zoeken met andere sectoren. De energietransitie biedt kansen, zoals het opwekken van zonne- en windenergie, hergebruik van mest als grondstof, en onderlinge levering van elektriciteit, warmte en CO₂. De agribusiness staat voor een transitie: van fossiele brandstoffen omschakelen op andere warmte- en energiebronnen (restwarmte, geothermie). Voor glastuinbouw geldt dat voor de groei van bloemen en planten in kassen de inzet van alternatieve CO₂- bronnen geregeld moet worden.

2.3.5 Arbeid als kritieke factor

Arbeid is essentieel voor gezonde bedrijfsvoering. Op dit thema komen verschillende uitdagingen samen.

Er is in zuidoost Nederland sprake van zowel vergrijzing als ontgroening. Netto neemt het aantal beschikbare arbeidskrachten daarmee af in de toekomst. Ook verdwijnen experts doordat ze met pensioen gaan of veranderen van bedrijfstak. Het blijkt moeilijk om hun ervaring op te vangen. Er is veel vraag naar vakmensen van VMBO tot WO.

Innovatie, technologie en data spelen een steeds grotere rol in de bedrijfsvoering van agribusiness. Dat vraagt nieuwe kennis en vaardigheden. Vakmensen met kennis van techniek en groen zijn in de toekomst goud waard. Ook zien we een tekort aan personeel om de energietransitie vorm te geven. Handwerk blijft belangrijk in de agribusiness. Het wordt steeds lastiger om mensen te vinden, zelfs op de internationale markt. Tijdelijke krachten worden steeds schaarser. Bij het vinden en behouden van arbeidskrachten speelt huisvesting een belangrijke rol. Huisvesting van tijdelijke arbeidskrachten is een groeiend probleem.

Goed werkgeverschap is in toenemende mate van belang. Mensen in de sector krijgen en houden is de uitdaging. Werkgevers en overheden vervullen daarbij een belangrijke rol.

2.3.6 Innovatie en data belangrijker voor bedrijfsvoering

Bedrijven staan continu voor uitdagingen om mee te kunnen blijven draaien in de snel veranderende wereld. Andere methodes van teelt en veehouderij, toepassing van nieuwe technieken, verzamelen en gebruik van data, nieuwe businessmodellen en ketensamenwerking, vragen allen om innovatie. Het gaat daarbij niet alleen om het uitdenken van innovaties, maar vooral ook om het toepassen daarvan. Alleen daarmee is een transitie naar een toekomstbestendige agribusiness mogelijk.

Het belang van techniek en data neemt toe. Toepassing van technologische innovaties, zoals automatisering, robotisering, Big Data maken het mogelijk om slimmer, met minder mensen en middelen, productie te organiseren en de bodem te ontlasten. Het belang van betrouwbaar en snel digitaal net en energie-infrastructuur neemt daarmee toe.

Innovaties in teeltmethoden, bodembeheer, bemesting, irrigatie, energiegebruik en opwek zijn nodig om de ecologische footprint van de agribusiness te verminderen en om te gaan met veranderingen in klimaat.

Bij een toekomstbestendige agribusiness hoort ook een sluitend businessmodel. Ondernemers zien nu de kosten stijgen en het lukt (nog) niet altijd om de kosten naar hun product door te vertalen. Hierdoor ontstaat urgentie voor nieuwe businessmodellen en ketensamenwerking.

3.

“

Keyport en Crossroads streven naar behoud van het economisch aandeel van het agrocomplex binnen de regionale economie:

20% bruto toegevoegde waarde met 35.000 banen.

3 VISIE 2030

3.1 Het ecosysteem in 2030

Een hard uitgangspunt van de visie is dat al het werk moet bijdragen aan perspectieven waar toekomstgerichte ondernemers op kunnen koersen. Zo dient innovatie bij te dragen aan versterking van de economische positie van de primaire sector. Keyport en Crossroads streven naar behoud van het economisch aandeel van het agrocomplex binnen de regionale economie nl. 20% bruto toegevoegde waarde met 35.000 banen.

Door de snelle terugloop is de verwachting dat Noord- en Midden-Limburg in 2030 een selecte groep agrarisch ondernemers telt. Naar verwachting stabiliseert de agrarische productie. Hetzelfde geldt voor de bruto toegevoegde waarde van € 540 miljoen per jaar. Door de verwachte afname plusminus 2/3 van het aantal bedrijven moet de toegevoegde waarde per agrarisch productiebedrijf dus meer dan verdubbelen.

“

In 2030 telt Keyport en Crossroads nog circa 1600 agrarische productiebedrijven

- *Bij een 400-tal zal het gaan om zeer grote, zelfstandige ondernemingen die produceren voor de wereldmarkt en concurreren op kostprijs.*
- *Zo'n 900 middelgrote bedrijven zullen op allerlei manieren samenwerken om (schaal)-voordelen te realiseren.*
- *De overige 300 familiebedrijven zullen vanuit verbrede land- en tuinbouw nichemarkten bedienen.*

De consolidatie van het agrocomplex zet de komende jaren versneld door, maar het perspectief voor deze bedrijven is gemiddeld genomen goed. De sector staat voor de uitdaging om te investeren in kennis en innovatie. Op basis hiervan verwacht Noord- en Midden-Limburg tot 2030 een groei van de bruto toegevoegde waarde van het agrocomplex van € 2,6 naar € 3,2 miljard (2 % groei per jaar) met gelijkblijvend aantal betaalde banen. Hierdoor blijft het economisch aandeel van het agribusiness complex binnen de regionale economie ongeveer gelijk.

3.2 Visie keyport & crossroads

Het gewenste eindbeeld van de agribusiness voor 2030 binnen Keyport en Crossroads is:

Behouden diversiteit

Zowel Keyport als Crossroads blijven uniek door de diversiteit aan sectoren. Uit alle schakels in de keten van zaadje tot consument zijn bedrijven actief, van groot tot klein. Ze verwerken, produceren en transporteren sierteelt en voedselgewassen in en vanuit Midden- en Noord-Limburg en leveren daarbij een belangrijke bijdrage aan de economie van Nederland. Daarbij worden zij geholpen door een netwerk van toeleveranciers, onderzoekinstellingen en onderwijs.

Verdiepen Ondernemersvaardigheden

Ondernemers in beide regio's ontwikkelen door effectieve bijscholingsprogramma's continu nieuwe vaardigheden op het gebied van bedrijfsvoering, techniek, technologie en samenwerking. Op smart farms worden nieuwe technieken optimaal benut om zo om te gaan met een veranderend energiesysteem, klimaat- en milieuvraagstukken.

Samenwerken als transitie-model

- Samenwerking binnen de agrarische productie
 - Agrarische ondernemers werken grootschalig en intensief samen met andere agrarische bedrijven.
- Samenwerking binnen de agribusiness
 - Agribusiness werkt intensief samen met de agrarische sector en omgekeerd.
 - Dit zal leiden tot nieuwe en verbeterde verdienmodellen voor zowel agrariërs als de agribusiness.
- Samenwerken met stakeholders
 - Is een integraal onderdeel van het management binnen de bedrijven om de ruimte voor bedrijfsontwikkeling te borgen en realisatie van maatschappelijk draagvlak voor het verdienen van ontwikkelruimte.

Verstevigen concurrentiepositie door innovatie en kennisdeling

De bedrijven in Keyport en Crossroads dragen via technische, ecologische en economische innovaties bij aan (regionale) maatschappelijke opgaven, zoals klimaat- en voedselvraagstukken. Ondernemers leren van elkaar en versnellen zo hun impact. Keyport en Crossroads delen hun kennis en kunde ook met andere foodregio's in Nederland. Zo lopen ze samen internationaal voorop in efficiënt, innovatief en circulair ondernemen.

Gebruikmaking van duurzame energie

In 2050 is Nederland klimaatneutraal, ook Limburg. Hiervoor werken de verschillende partijen (ondernemers, overheid en kennisinstellingen) in Keyport en Crossroads intensief samen. Door slim om te gaan met ruimtelijke keuzes, is de energietransitie van de sector en de gebouwde omgeving versneld. De glastuinbouw en veehouderij is omgeschakeld van fossiele brandstoffen naar ander warmte- en energiebronnen (restwarmte, geothermie, alternatieve CO2-bronnen).

3.3 De agrofood productie proeftuin

Op basis van de bovenstaande gezamenlijke visie en het toekomstige ecosysteem is de regio te typeren als de **Agrofood Productie Proeftuin** van Nederland. Een regio met een sterke internationale verwerkende industrie en krachtige primaire agrarische ondernemers die gezamenlijk veel productie-innovaties realiseren. Daarnaast is de belangrijkste uitdaging voor het agrocomplex om binnen de regio de productie en afzet van bestaande niche- en kwaliteitsproducten te professionaliseren en de afzet van regionale hoogwaardige producten op te pakken om daarmee het verdienmodel van de primaire sector te verbeteren. Zodoende is de regio te typeren als de Agrofood Productie Proeftuin. Samenwerking binnen de keten is een belangrijk middel om een economisch en ecologisch duurzaam verdienmodel voor de primaire sector te realiseren.

“

Een regio die experimenteert en innoveert. De Agrofood Productie Proeftuin staat verder voor proeven, beleven en kwaliteit. Ondernemers Noord- en Midden-Limburg willen ook in 2030 deel uitmaken van een van de belangrijkste, agrarische productie proeftuinen van Nederland voor gezond voedsel op basis van circulariteit.

Deze toekomstgerichtheid vraagt om een vitale, primaire sector die intensief kennis ontwikkelt en innoveert in synergie met de gehele agroketen. Het versterken en uitbouwen van de Agrofood Productie Proeftuin levert aantrekkelijke meerwaarde op door de winstgevende afzet van hoogwaardige, gezonde geteelde, regionale vers- en nicheproducten.

3.4 Strategie

In eerste instantie wil Crossroads en Keyport zich vooral richten op de koplopers. Deze strategie sluit aan op de dynamiek in de sector en is gericht op de pioniers in de sector. Deze doelgroep wordt extra ondersteund aangezien zij grotere risico's nemen, extra kosten maken of complexe opgaven aan durven te gaan, en daarmee voor een vliegwieleffect zorgen voor de grote groep volgers.

De volgende stap is dat Keyport en Crossroads zich richtten op deze grote middengroep. Ervaring vanuit het verleden heeft geleerd dat deze grote middengroep moeilijk in beweging is te krijgen. Om die reden wordt er focus aangebracht en gaan Crossroads en Keyport zich richtten op een concrete groep van ondernemers nl:

- Ondernemer is jonger dan 50 jaar;
- Ondernemer heeft een HBO werk- en denkniveau;
- Ondernemer is actief op social media.

Doel is dat deze groep ondernemers zich gaan versterken tot duurzame, concurrerende en innovatieve agrariërs binnen het gehele agrocomplex. Vernieuwing, innovatie en ketensamenwerking zullen leiden tot het signaleren, uitwerken en invullen van nieuwe mogelijkheden voor deze middengroep met als doel het verbeteren van de resultaten: waarde creatie en kwaliteitswinst.

3.5 Is niets doen een alternatief?

Binnen Keyport en Crossroads neemt het aantal bedrijven in de primaire sector sterk af. Slechts 25% van de bedrijven heeft de verdiencapaciteit om een volwaardig gezinsinkomen te realiseren. Mede omdat het verdienmodel aan het einde van zijn cyclus lijkt te zijn, komt de continuïteit steeds verder onder druk te staan.

“

De toeleverende industrie binnen deze regio is sterk, maar de regionale versterking is op termijn niet geborgd. Nabijheid is namelijk veel minder bepalend dan de afstandelijkheid en geschiktheid voor samenwerking en ontwikkeling van innovaties.

Als er niets gebeurt, zal de agroketen zijn focus meer en meer verleggen buiten deze regio.

Om dit te voorkomen, is samenwerking noodzakelijk. Gezamenlijk de kansen en benutten van innovaties en projecten.

Crossroads en Keyport willen ondernemers ondersteunen die op eigen initiatief en grotendeels met eigen middelen technologieën, werkwijzen, organisatievormen en nieuwe verdienmodellen ontwikkelen die een bijdrage leveren aan circulaire landbouw.

4.

“

Keyport en Crossroads streven naar behoud van het economisch aandeel van het agrocomplex binnen de regionale economie:

20% bruto toegevoegde waarde met 35.000 banen.

4 Strategische thema's

Om de visie realiteit te kunnen maken werken Crossroads en Keyport aan vier strategische thema's. Elk thema kent een ambitie waar Keyport en Crossroads aan willen werken. Deze wordt gedragen door partners en hun achterban uit kennisinstellingen (onderzoek en onderwijs), ondernemers en overheden.

“

De economische ambitie is het handhaven en uitbouwen van het economisch belang in de regio met een bruto regionaal product van € 2,6 miljard naar € 3,2 miljard met 35.000 banen. Het regionale agrocomplex staat voor enorme transitieopgaven om dit te realiseren. Deze transitie gaat niet vanzelf en ondernemers dienen het voortouw te nemen.

Om behoud van economisch aandeel te realiseren, is het noodzakelijk dat de economische activiteiten van de toeleverende industrie in Noord- en Midden-Limburg verankerd blijven. Naast het economisch belang van deze activiteiten is de versnelde implementatie van innovaties binnen de primaire sector noodzakelijk om deze transitie te maken.

De primaire sector en haar ondernemers staan voor een enorme uitdaging die krachtig opgepakt moet gaan worden door de agrarische ondernemers die daarvoor op dit moment nog niet toegerust zijn. Het ontwikkelen van ondernemerskwaliteiten is daarmee een voorwaarde voor de noodzakelijke transitie. Daarnaast is er harde voorwaarde voor bedrijfsontwikkeling en ontwikkelingsruimte voor de primaire productiebedrijven vanuit gemeenten en lokale stakeholders. Als dit uiteindelijk niet geboden wordt, kunnen de bedrijven zich niet ontwikkelen en komt de continuïteit van de regionale agrofood-keten onder druk.

De vier strategische thema's van het EAA 2.0. zijn niet uitputtend, maar liggen wel binnen de invloedssfeer van de ondernemers en zijn integraal voorwaardelijk om de economische ambities van de ondernemers te realiseren. Bij de uitwerking van de vier thema's zijn de concrete projecten nog niet genoemd. Reden is dat er wordt gekozen die onderwerpen te kiezen die ondernemers inbrengen.

Thema 1: Verdiepen ondernemerschap

Ambitie: Verdiepen ondernemerschap is voorwaarde voor ontwikkeling

Om voort te kunnen bouwen op de hoge innovatiegraad en de sterke internationale positie van het regionale agrocomplex zal de het verbeteren van ondernemerscompetenties gekenmerkt worden door een grote diversiteit. Voor de verschillende sectoren biedt de transitie naar een circulaire landbouw een goed toekomstperspectief. Voor de veehouderij maakt het een steviger maatschappelijke inbedding mogelijk, voor open teelt en een weerbaar plantsysteem en voor de glastuinbouw een klimaatneutrale en rendabele teelt.

Voor de volgende ontwikkelingsstap van bedrijven naar circulaire landbouw is de ontwikkeling van nieuw ondernemerschap nodig. Competentie- en kennisontwikkeling zijn dus voorwaarden voor toekomstperspectief. Minstens zo interessant uit oogpunt van veranderend ondernemerschap is dat de omslag naar circulaire landbouw stimuleert tot nieuwe bedrijvigheid en nieuwe bedrijfsvormen.

Bij de uitwerking van deze programmalijn zijn vanuit de betrokken ondernemers en kennisinstellingen de volgende kennis en competenties genoemd als voorwaardelijk voor de volgende ontwikkelingsstap. Het gaat dan om kennis en competenties rond innoveren en productontwikkeling, marketing en positionering en leidinggeven. De onderwerpen binnen deze programmalijn die acties vragen zijn dus benoemd. De vraag die voorligt is: welk onderwerp is op korte termijn belangrijk en hoe wordt de competentie en kennisontwikkeling ingevuld? Daarbij hebben de betrokken ondernemers het idee ingebracht een Masterclass Ondernemerschap te organiseren met input van regionale ondernemers.

Doelgroep: Agrarische ondernemers actief in regio Keyport en Crossroads

Actie

1	Het verdiepen van agrarisch ondernemerschap
1.1	Leergang MIJN KOERS.
1.2	Ondernemers die een concept in de markt hebben staan of op de markt willen gaan brengen kunnen meedoen aan een Minimaster produceren in de korte keten. Deze minimaster start na de zomer van 2021.
1.3	Ondernemers die deze minimaster al hebben gevolgd of al een eind op weg zijn met het op de markt brengen van hun concept worden verder begeleid bij het doorontwikkelen hiervan.
1.4	Aanwezigheid menselijk kapitaal: het bevorderen van beschikbaarheid van goed gekwalificeerd personeel met daaraan gekoppeld een goede, flexibele, ook internationaal aanprekende kennisinfrastructuur.

Thema 2: Innovatie in de praktijk brengen

Ambitie: Zorgen dat ondernemers toegang hebben tot kennis, middelen en netwerk, zodat zij hun bedrijven toekomstbestendig kunnen maken door toepassing van innovaties.

“

Keyport en Crossroads kent veel innovatieve ondernemers en de regio trots op. Deze ondernemers zijn voorloper in de weg een toekomstbestendige agribusiness.

De stap naar een toekomstbestendige agribusiness vraagt de toepassing van nieuwe technieken, middelen en werkwijzen bij alle ondernemers. Innovaties moeten in de praktijk gebracht worden. De toegang tot kennis, middelen en netwerk die hiervoor nodig is, kan verbeterd worden.

Ondernemers die willen vernieuwen lopen soms tegen de grenzen van de regelgeving aan. De opgave is een regionaal innovatieklimaat creëren, zodat iedereen kan innoveren om de agribusiness toekomstbestendig te maken. Hierbij is er aandacht voor zowel de koplopers die blijvend zorgen voor vernieuwing, als het peloton van ondernemers die ook tijdig de verandering(en) moet doorvoeren.

Op de Brightlands Campus Greenport Venlo worden innovaties op meerdere vlakken ontwikkeld, getest en in de praktijk gebracht. Deze toepassing van technische oplossingen zoals robotica, future farming, data en energietechniek dragen bij aan oplossingen om met minder mensen, middelen en energie gezond voedsel te telen of te maken. Met behulp van de facilitering vanuit Brightlands Campus Greenport Venlo wordt de agribusiness ondernemer in staat gesteld om ook in de toekomst een gezonde boterham te verdienen.

Het is van belang dat innovaties in de praktijk getest en geschaald worden. Hiervoor is het belangrijk dat ketenpartners en andere Campus-partners verbonden zijn rondom belangrijke onderwerpen.

Doelgroep: toeleverende industrie, maakindustrie en primaire sector

Actie

2	Innovatie in de praktijk brengen
2.1	Verbeteren van de toegang tot relevante kennis door het arrangeren dat kennis van relevante onderwerpen en projecten in de regio gedeeld wordt via o.a. bijeenkomsten, websites en media. Zorgen dat ondernemers makkelijk de weg vinden bij kennisinstellingen.
2.2	Diervriendelijke veehouderij in een hightech omgeving: Hoe kunnen veehouders dier- en milieuvriendelijker werken? Nieuwe technologieën, zoals precisielandbouw en aanpassingen in het erfelijk DNA van dieren, worden wereldwijd ontwikkeld. Met partijen binnen de Brightlands Campus Venlo onderzoeken we de gevolgen van deze technologieën en hoe ze de verhoudingen tussen veehouders en partijen in de keten van dierlijke voedselproductie kunnen veranderen.
2.3	Stimuleren van toekomstbestendige agribusiness door het bieden van ruimte voor innovaties. Zorgen voor beleid waarbij innovaties die bijdragen aan een toekomstbestendige agribusiness snel toegepast kunnen worden, bv innovaties op gebied van energietransitie, klimaatadaptatie, bodem- en waterbeheer.
2.4	Een toekomstbestendige agrarische sector begint bij een gezonde bodem. Het gaat daarbij om het terugdringen van nutriënten verliezen en goed waterbeheer. De omschakeling naar kringlooplandbouw vraagt om meer eiwit van eigen land en een andere vorm van bemesting. Een levende gezonde bodem zorgt voor gezonde producten en zorgt voor betere bedrijfsresultaten.

Thema 3: verbreding van verdienmodellen

A. Verbreding met toelevering:

Ambitie: uitbouwen samenwerking toeleverende industrie

De internationaal sterke toeleverende industrie ontwikkelt in samenwerking met de primaire sector innovaties ten behoeve van deze doelgroep. Lokale verbinding van deze toeleverende industrie met de primaire sector is aanwezig, maar vanwege het internationale speelveld van deze bedrijven op termijn niet geborgd. Intensievere samenwerking biedt kansen voor de toeleverende industrie, genereert oplossingen voor de primaire sector en versnelt de invulling van maatschappelijke randvoorwaarden voor agrarische productie.

Zowel Crossroads als Keyport hebben voor deze programmaliijn een uitstekende uitgangspositie. De bereidheid en geschiktheid voor samenwerking en innovatie is cruciaal. Deze innovatieve ontwikkelingen versterken ook het verdienmodel van de primaire sector. Dit kan versterkt worden met de aanwezigheid van een innovatieve maakindustrie in Noord- en Midden-Limburg. Op basis daarvan zijn er stevige kansen voor cross-overs, zowel tussen de verschillende agrarische sectoren als binnen netwerken over de sectoren heen.

“

Een belangrijke voorwaarde om deze programmaliijn te realiseren is het creëren van een “lokale experimenteerruimte”, zowel fysiek als qua wet- en regelgeving, om innovaties versneld te testen en marktrijp te maken. Daarnaast is het essentieel om voldoende financiële ondersteuning te bieden voor innovatieve ontwikkeling en lokaal experimenteren, om de Productie Proeftuin uit te bouwen.

Doelgroep: toeleverende industrie, maakindustrie en primaire sector

B. Verbreding met afzet

Ambitie: ontwikkelen en toepassen nieuwe verdienmodellen

Voor slechts een beperkt deel van de primaire bedrijven biedt het huidige verdienmodel perspectief. Deze bedrijven staan voor de uitdaging, op basis van specialisatie en intensivering, duurzaam in te spelen op de combinatie van bulkproductie en schaalgrootte. Voor de bedrijven die daarin slagen lijkt dit een perspectiefvol verdienmodel, mede op basis van de grote behoefte aan goed en goedkoop voedsel wereldwijd.

Daarnaast geldt voor de grote groep bedrijven dat hun verdienmodel aan het einde van de levenscyclus is. Om de continuïteit van deze bedrijven veilig te stellen, is het dus noodzakelijk te komen tot de ontwikkeling van een nieuw verdienmodel, waaronder bijvoorbeeld het verkorten van de keten. Er zijn in de regio wel bedrijven actief met ketenverkorting maar dit is nog onvoldoende regionaal ontwikkeld.

Kernpunt binnen dit thema is dan ook dat ondernemers zelf of gezamenlijk verbinding zoeken met partijen die hun producten en diensten afnemen en zo schakels binnen de keten overslaan. Daardoor komen ze zelf in de regie. De markt heeft behoefte aan alternatieven en binnen Crossroads en Keyport blijken er nu reeds een aantal succesvol ontwikkeld te zijn. Enkele van deze alternatieven kunnen navolging krijgen, geprofessionaliseerd en opgeschaald worden.

Bij de uitwerking van het EAA 2.0. zijn thema's en onderwerpen nog niet genoemd omdat binnen de actielijn wordt gekozen die onderwerpen te kiezen die ondernemers inbrengen. Concreet betekent dat bedrijven binnen het agrocomplex niet alleen de verantwoordelijkheid hebben, maar ook nemen om nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.

Doelgroep: agrarische ondernemers binnen agribusiness ecosysteem

Actie

3.0	Het verbreden van verdienmodellen
3.1	Meer duurzame innovatieve, bij voorkeur cross-sectorale, projecten bij bedrijven.
3.2	Noord- en Midden-Limburg is een veedicht gebied, waar door emissies van ammoniak, fijnstof en geur relatief groot is. Deze emissies hebben effect op de leefomgeving en de gezondheid van omwonenden. Emissiereductie is daarom van groot maatschappelijk belang. Als emissiereductie samengaat met een verbeterd stalklimaat dan leidt dit naar verwachting ook tot verbetering van productieresultaten, diergezondheid en dierwelzijn.
3.3	Circulair veevoer: er moeten onderbouwde keuzes gemaakt worden welke circulaire veevoerconcepten gebruikt kunnen worden binnen de pluimvee-, varkens-, kalver- en geitensector.
3.4	Big data worden al toegepast in alle schakels van de keten: van genetica, stalsystemen en tracking & tracing van dieren tot aan marketing en verkoop. Met hulp van Datalab AgriFood bieden we agrariërs mogelijkheden om nieuwe innovatiemogelijkheden van 'agrifood data' voor de voedselketens van de toekomst.

Thema 4: Stimuleren economische en duurzame ruimtelijke ontwikkeling

Ambitie: Zorgen voor ruimtelijke ontwikkeling van de agribusiness waarin opgaven voor economie, energie, klimaat, milieu en logistiek in samenhang worden aangepakt met oog voor de ruimtelijke kwaliteit.

Noord- en Midden-Limburg biedt uitstekende ruimte voor agrarische ondernemers.. De ontwikkeling van de agribusiness zorgt er voor dat de ruimtelijke eisen veranderen, onder andere ontwikkeling glastuinbouw en veehouderij, de schaalvergroting en toepassing van teelt ondersteunende voorzieningen. Overheden maken keuzes in het inrichten van de ruimte, met oog voor werken, wonen, infrastructuur, energievoorziening en kwaliteit van de leefomgeving. De agribusiness kan in elk van deze onderwerpen een rol spelen. Om de economische en maatschappelijke bijdrage van de agribusiness in deze afwegingen te borgen, is het belangrijk dat er aandacht is voor duurzame ruimtelijke ontwikkeling van het agrarisch gebied in Crossroads en Keyport.

De beschikbare ruimte blijft gelijk. De ambities op gebied van onder andere woningbouw, bedrijventerreinen, energietransitie, natuurontwikkeling, klimaatadaptatie en infrastructuur vergroten de druk op de beschikbare ruimte. In deze context moet de agribusiness zich toekomstbestendig ontwikkelen. Hierbij moet onder meer plaats gevonden worden voor: de ontwikkeling van de glastuinbouw en veehouderij, maatregelen om de energievoorziening van bedrijven te verduurzamen, maatregelen om beheer van bodem en water te verbeteren, maatregelen om biodiversiteit te stimuleren, nieuwe verschijningsvormen van agribedrijven en huisvesting van medewerkers. Dit vraagt keuzes, waarbij het nationale en regionale belang van Noord- en Midden-Limburg afgewogen wordt tegen andere belangen met ruimtelijke impact.

Doelgroep: Overheden

Actie

4.0	Stimuleren economische en duurzame ruimtelijke ontwikkeling
4.1	Nieuwe vormen van bedrijfsfinancieringen.
4.2	Buitengebied in Balans: programmatische en integrale aanpak voor het buitengebied als opstap naar een omgevingsvisie buitengebied.
4.3	Gebiedsontwerp: Vanuit een of twee gebieden in de regio wordt gezocht naar maatschappelijke waarde creatie: welke waarde heeft duurzamer produceren? En hoe kunnen agrarisch ondernemers daarvoor worden beloond?
4.4	Heeft een agrariër een innovatief idee om emissies uit de veehouderij te reduceren, een alternatief veevoerconcept, een bodemmaatregel of een sensor om bijvoorbeeld dierwelzijn te monitoren en wil men die in de praktijk uittesten? Binnen de proeftuin brengen we deze innovaties in de praktijk en testen we ze op effectiviteit.

5.

“

Keyport en Crossroads zijn de regio's waar het beste van de wereld bij elkaar komt. Het EAA2.0. draagt uit dat dit het productiegebied is voor alle branches in de agrarische sector en trots is op de kwaliteitsproducten uit de regio, die ook nog eens circulair zijn geproduceerd.

5 Uitvoering

5.1 Samenwerking keyport & crossroads

5.1.1 Organisatie van de samenwerking

Keyport en Crossroads hebben in meer en mindere mate ervaring met de realisatie van een visie via een bewezen werkwijze waarin ondernemers samenwerken met kennisinstellingen en overheden. Kernpunt van deze aanpak is een bottom-up benadering, waarbij ondernemers instappen en programma en actielijnen gaan concretiseren en projecten gaan uitwerken en realiseren. Binnen deze aanpak worden ondernemers gefaciliteerd bij visievorming en kennisoverdracht, netwerkvorming, projectontwikkeling, financiering en projectrealisatie. Daarbij worden regionale overheden en NGO's geïnformeerd, betrokken en uitgedaagd de noodzakelijke randvoorwaarden voor ontwikkeling te realiseren. Tegelijkertijd worden regionale kennisinstellingen vanuit hun kracht in positie gebracht om op basis van kennisoverdracht en de uitvoering van trainingen drager te zijn van programmarealisatie. Op basis van deze ervaring wordt de realisatie van dit EAA 2.0. door Crossroads en Keyport direct bottom-up opgepakt met alle betrokken stakeholders en is een beproefde methode van een uitvoeringsaanpak en organisatie hier verder uitgewerkt.

De kritische succesfactor voor deze aanpak is het gevoel van urgentie bij de betrokken ondernemers, de kennisinstellingen en overheden, de visie van de voorlopers binnen dit traject, de impact die deze voorlopers op de grotere groep hebben en de vertaling daarvan naar concrete projecten waarin ondernemers business perspectief zien.

Op basis van de feedback en reacties van de ondernemers bij het ontwikkelen van het EAA 2.0. zijn de volgende conclusies te trekken:

- Het gevoel van urgentie wordt (nog) niet diep gevoeld;
- Er is behoefte aan voeding op het gebied van visievorming;
- Er zijn slechts enkele ondernemers opgestaan die zich als projecttrekker gemeld hebben.

Dit heeft tot gevolg dat bij de uitvoering van het EAA 2.0. in 2021 het accent ligt op de eerste fase van realisatie van het EAA 2.0., waaronder de verdieping en verbreding van bewustwording, visievorming, het uitwerken van projectideeën en het neerzetten van de Productie Proeftuin.

5.1.2 Positionering

Zowel Crossroads als Keyport zet in op het organiseren van de samenwerking met partijen in het EAA2.0. Zowel in de regio en daarbuiten wil EAA2.0. in 2025 uitblinken als de internationale regio voor groenten en eieren en zich onderscheiden op het gebied van innovatie, circulaire landbouw en ketensamenwerking

- Keyport en Crossroads zijn de regio's waar het beste van de wereld bij elkaar komt. Het EAA2.0. draagt uit dat dit het productiegebied is voor alle branches in de agrarische sector en trots is op de kwaliteitsproducten uit de regio, die ook nog eens circulair zijn geproduceerd;
- Belangrijk hierbij is ook profilering van de EAA organisatie zelf. Een groot draagvlak bij ondernemers, overheid, onderwijs en onderzoek (triple helix) in en buiten de regio draagt bij aan het succes van de projecten;
- EAA functioneert optimaal als de samenwerking op regionaal niveau goed is georganiseerd en er aansluiting is bij bovenregionale netwerken. Hier kan aangehaakt worden bij kennis, bovenregionale lobby, subsidiestromen, Topsectoren.

5.1.3 Uitvoeringsorganisatie

Het EAA heeft een compacte agriboard met een Raad van Advies en waarin ondernemers, onderwijs, overheid en onderzoek vertegenwoordigd zijn.

Agriboard

Het agriboard bestaat uit vertegenwoordigers van Rabobank, ondernemers (2 x agrariërs, 2x agribusiness), provincie, Crossroads en Keyport. De leden van het agriboard zijn zowel betrokken bij landbouw maar ook bij de bedrijven binnen het agrocomplex. De samenstelling en brede expertise van het agriboard zorgt ervoor dat het EAA in een vroeg stadium kan anticiperen op onderscheidende activiteiten voor de regio met een hoge toegevoegde waarde voor ondernemers, onderwijs en overheid. Hierdoor kan voorkomen worden dat het wiel steeds opnieuw wordt uitgevonden en aangehaakt kan worden bij reeds in ontwikkeling zijnde of lopende regionale of provinciale initiatieven.

De taak van het agriboard is tweeledig:

- Het signaleren van kansen voor de regio en het vertalen daarvan naar concrete structuurversterkende activiteiten en projecten een bijdrage leveren aan de doelstellingen van Keyport en Crossroads en die passen binnen de visie van het EAA 2.0;
- Het beoordelen van de aanvragen voor een financiële bijdrage voor procesmiddelen. Het agriboard besluit welke projecten een substantiële bijdrage kunnen leveren aan de realisatie van de ambities van het EAA 2.0.

Raad van Advies EAA

De uitvoering van het programma zal in nauwe samenwerking tussen de initiatiefnemers worden uitgevoerd. Hierbij ondersteunt door een tweetal procesbegeleiders. De voortgang van het programma zal twee keer jaar worden besproken met de Raad van Advies EAA. Door de Raad van Advies EAA zal jaarlijks een evaluatie plaatsvinden van de voortgang op basis waarvan er een go-no go besluit zal worden genomen voor het vervolg.

5.2 Concretisering

5.2.1 Programmamanagement

De procesbegeleiders ondersteunen het EAA programma. Hierbij is in het bijzonder dat er twee werkvelden zijn:

- Werkveld dierlijke productie;
- Werkveld plantaardige productie.

De procesbegeleiders vervullen de volgende taken:

- Algehele operationele coördinatie van het programma;
- Het uitwerken van projectvoorstellen, organiseren van netwerkbijeenkomsten;
- Ondersteunen en faciliteren van projectfinanciering;
- Laten opstellen van een communicatieplan alsmede het coördineren van de uitvoering;
- Bijhouden van een dynamische projectportfolio en een evenementenkalender.

Daarnaast dienen de projectleiders het beschikbare innovatiepotentieel van het agrocomplex binnen Keyport en Crossroads verder uit te diepen en aan te jagen. Dit gebeurt door het:

- Ondersteunen van initiatiefnemers bij het vinden van de juiste netwerkpartners en clusters;
- Benaderen bedrijven binnen het agrocomplex met een directe actieagenda om de bestaande innovatienetwerken te versterken;
- Aanjagen nieuwe netwerken zoals voeding & gezondheid, consument & keten en kringlooplandbouw;
- Intensiveren van de samenwerking met de kennisinstellingen.

5.2.2 Instrumenten

Er worden door Crossroads en Keyport vier soorten instrumenten in meer en mindere mate ingezet om duurzame ontwikkeling, passend binnen de ambitie, op een efficiënte wijze te faciliteren:

I. Geld:

Van subsidiëren / co financieren tot het verstrekken van achtergestelde leningen en de inzet van revolverende fondsen. De keuze is afhankelijk van het type activiteit (studie, onderzoek) of investering. In alle gevallen is naast de provinciale bijdrage een substantiële bijdrage van de initiatiefnemer of anderen noodzakelijk. In de provinciale Subsidieverordening Inrichting Landelijk Gebied (SILG) of andere specifieke regelingen zijn de specificaties verder uitgewerkt.

II. Kennis:

Bij de verschillende partners is kennis op allerlei terreinen voorhanden. Het is niet eenvoudig om een actueel totaaloverzicht te geven; meerdere kennisloketten geven hier invulling aan. Keyport en Crossroads dragen hier aan bij door twee projectleiders te benoemen dat als loket fungeert vragen over het agrocomplex en de betrokkenheid (beleid, instrumenten etc.) die ingezet kunnen worden om processen te faciliteren.

III. Beleidsruimte:

Inzet en creëren van beleidsruimte voor thema's waar de provincie en de deelnemende gemeenten bevoegd zijn ten behoeve van ontwikkelingen die, gedreven door duurzaamheid en innovatie vanuit een maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel, binnen vigerende kaders niet realiseerbaar zijn. Het gaat om maatwerkoplossingen voor ontwikkelingen die, op basis van een samenhangende afweging, echt duurzaam zijn voor omgeving en ondernemer.

IV. Verbinden en verleiden/ lobby:

Het inspireren van partijen door ontwikkelingen op een andere wijze te bekijken en denkbeelden te koppelen. Andere mogelijkheden om ambities te realiseren zijn het samenbrengen van de juiste partners bij specifieke vragen, netwerkontwikkeling te stimuleren, partijen te verbinden, bemiddelen en/of oplossingsrichtingen aanreiken bij partners of overheden om spanningen in dossiers weg te nemen.

5.2.3 Programmafinanciering

De initiatiefnemers zijn voornemens om, samen met een aantal stakeholders die gelieerd zijn aan het agrocomplex, middelen ter beschikking te stellen om het EAA 2.0. verder uit te rollen en samenwerking met kennis- en onderzoeksinstituten en onderwijsinstellingen te versterken. De financiële middelen worden ingezet op zowel inhoud als proces:

- Het initiëren, ontwikkelen en uitvoeren van projecten en activiteiten ten behoeve van de versterking van het agrocomplex en passende binnen een van de 4 thema's van het EAA;
- Het verankeren van samenwerking met kennis- en onderzoeksinstituten en onderwijsinstellingen t.b.v. het agrocomplex;
- Het uitvoeren van proceswerkzaamheden gericht op het uitrollen van het EAA, verbinden van stakeholders, behartigen van belangen, het aanjagen van activiteiten en projecten en het aantrekken van middelen voor de agribusiness;
- Het ondersteunen en begeleiden bij het realiseren van innovaties binnen de agribusiness.

5.2.4 Ketenpartijen

Keyport en Crossroads verkennen momenteel mogelijke samenwerkingsverbanden met diverse partijen in het Agrocomplex om zo in gezamenlijkheid te komen tot het agro ecosysteem in 2030: de Productie Proeftuin.

Bijlagen

Bijlage 1 - duiding huidige positie van regionale agrocomplex

Bijlage 2 - swot-analyse van regionale agrocomplex

Bijlage 3 - geraadpleegde bronnen en partijen

Bijlage 1

Duiding huidige positie van regionale agrocomplex

De provincie Limburg heeft in oktober 2017 de kracht van het Noord- en Midden- Limburgse agro-complex en haar ketens in beeld gebracht. Daarbij zijn ook de ontwikkelingen in Zuid-Limburg en in Noordoost- en Zuidoost-Brabant in de analyses meegenomen. Dit onderzoek heeft een duidelijk beeld geschetst hoe de ketens in het Noord- en Midden-Limburgse agrocomplex zijn samengesteld en wat de belangrijke spelers in die keten zijn. Daarnaast is in beeld gebracht het belang van de primaire sector als onderdeel van die keten en de samenhang van ontwikkelingen in omliggende gebieden (Zuid-Limburg, Noord-Brabant). Daarnaast ligt de euregio in het verlengde van andere samenwerkingsverbanden waarbij Crossroads en Keyport zijn aangesloten. De Euregio is de verbindende schakel naar de Duitse samenwerkingsverbanden hier net over de grens en daarmee van belang.

Uitgangspositie

Agrimatie (voorheen het Landbouw Economisch Instituut van de WUR) bezit data en maakt analyses over vele aspecten van de land- en tuinbouw. Hiertoe worden ook de Landbouwtellingen van het CBS gebruikt. Vanuit de landbouwtellingen en de analyses van Agrimatie is een aantal conclusies te trekken ten aanzien van het agrocomplex in Noord- en Midden-Limburg.

- Uit de data blijkt dat de categorieën glastuinbouw, vollegrondsgroente, legpluimvee en varkens sterk vertegenwoordigd zijn in Noord- en Midden-Limburg, met ieder een aandeel dat hoger ligt dan 8 procent; dat is namelijk het aandeel van de land- en tuinbouw van Limburg in Nederland als geheel;
- Wat verder blijkt is dat het aantal bedrijven in de land- en tuinbouw in Limburg in de afgelopen jaren behoorlijk is afgenomen. Gemeten in standaardverdien capaciteit (SVC, een maat voor de toegevoegde waarde) blijkt dat zowel absoluut als relatief gezien het aantal en aandeel van de kleinere bedrijven afneemt; het aantal en aandeel grotere bedrijven neemt juist toe;
- De grote en zeer grote bedrijven bevinden zich hoofdzakelijk in de categorieën glastuinbouw, vollegronds tuinbouw, legpluimvee en varkens.
- Melkvee is geen dominante categorie in de regio;
- Bovendien blijkt uit de gegevens van Agrimatie dat 12 procent van de bedrijven, die worden aange-merkt als zeer groot, ongeveer 58 procent van de totale verdien capaciteit van de Noord- en Midden-Limburgse land- en tuinbouwbedrijven bezitten. Deze groep bedrijven is groeiende en daarmee een krachtige motor voor de regio;
- Als gekeken wordt naar de gemeenten waar over het algemeen de grootste agrarische bedrijven gevonden kunnen worden, dan valt op dat vier Noord-Limburgse en drietal Midden-Limburgse gemeenten, zeer omvangrijke bedrijven herbergen welke boven het Nederlands gemiddelde scoren. Hiermee worden omvang en kracht van het agrocomplex in de gemeenten Venray, Horst aan de Maas, Venlo, Peel en Maas, Nederweert, Leudal en Weert onderbouwd (Limburg-West);
- Agrimatie geeft een betrouwbare indicatie van de toegevoegde waarde van het agrocomplex in Noord- en Midden-Limburg in 2016 ca. € 2,6 miljard bedroeg, onder te verdelen in € 1,3 miljard in Midden-Limburg en € 1,3 miljard in Noord-Limburg.

In de data van Agrimatie zijn alle schakels van de keten meegenomen (primaire productie, verwerking en toelevering, groothandel, zakelijke dienstverlening en onderwijs); Ter vergelijking: De bruto toegevoegde waarde in regio Agrifood Capital bedraagt € 2,7 miljard; in regio Foodvalley € 1,7 miljard.

- De bruto toegevoegde waarde van de primaire sector binnen het agrocomplex is bepaald op € 540 miljoen, onder te verdelen in € 257 miljoen in Midden-Limburg en € 283 miljoen in Noord-Limburg.

- Voorts blijkt dat in Limburg-west zowel meer grotere bedrijven aanwezig zijn dan elders in Nederland als naar primaire productie, verwerking en toelevering wordt gekeken. Naast het aantal grotere bedrijven is het ook van belang om te constateren dat de variatie in bedrijven groot is. Niet alleen in de primaire productiesector, maar ook bij de toeleveranciers, de verwerking en de handel een substantieel zijn grotere bedrijven aanwezig.

Bovenstaande gegevens en kengetallen komen voort uit een 3-tal afzonderlijke onderzoeken nl:

- Midden-Limburg: Agribusiness in Beeld - 2015
Bruto toegevoegde waarde agrocomplex van € 1,3 miljard waarvan € 257 miljoen primaire landbouw
- Noord- en Midden Limburg: agrocomplex - 2017
Bruto toegevoegde waarde van € 2,6 miljard en 35.000 fulltime arbeidsplaatsen
- Noord-Limburg: Benchmark voedselregio's - 2017
Bruto toegevoegde waarde agrocomplex van € 1,3 miljard waarvan € 283 miljoen primaire landbouw

Over de provinciegrenzen heen

De gegevens van primaire sectoren, toeleveranciers en verwerkende bedrijven in Noord- en Midden-Limburg zijn voor het jaar 2016 vergeleken met data uit Zuidoost- en Noordoost Brabant. Dan blijkt dat in de Brabantse regio's meer bedrijven in diverse schakels van de keten aanwezig zijn. In alle schakels van de keten (en met name gebaseerd op de intensieve veehouderij en melkveehouderij en akkerbouw) zijn in de Brabantse regio's meer bedrijven aanwezig. Daarnaast valt ook de sterke vertegenwoordiging in Brabant van foodproducenten en toeleveranciers (ook voor een belangrijk deel gerelateerd aan de foodindustrie) op.

In een onderzoek naar de kracht van het agrofoodcomplex in Zuidoost-Nederland is door experts een lijst met 70 'koplopers' opgesteld die in hun ketens vernieuwend en internationaal actief zijn. Dan gaat het zowel om koplopers in de primaire sector, de ontwikkeling van stallen/kassen, machines en systemen en enkele bedrijven die nieuwe producten (vers en food) ontwikkelen. Dan blijkt dat Noord- en Midden-Limburg met 30 bedrijven goed vertegenwoordigd is in deze lijst met 'koplopers'.

Algemene opmerkingen over huidige uitgangspositie

- Landbouw is één van de sectoren die de toegevoegde waardeontwikkeling van Limburg stuwen (naast industrie en logistiek).
- In beide regio's is de primaire sector een belangrijk onderdeel van het agrocomplex met een bruto toegevoegde waarde van € 540 miljoen. De regio Noord-Limburg is gespecialiseerd in vollegrondstuinbouw, glastuinbouw en intensieve veehouderij (varkenshouderij). Midden-Limburg vindt zijn specialisatie in intensieve veehouderij (legpluimvee en varkenshouderij) en vollegrondstuinbouw.
- De exportwaarde van de sector landbouw in Limburg lag in 2016 op ongeveer € 900 miljoen.
- Limburg kent een specialisatie in de Topsector Tuinbouw en Uitgangsmaterialen, met een toegevoegde waarde van 578 miljoen euro, waarvan 85 procent in Noord- en Midden-Limburg wordt gerealiseerd. Foodprocessing (zuivelindustrie, vleesverwerkende industrie, consumentproducten food) is relatief zwak vertegenwoordigd.

Conclusies over huidige uitgangspositie

Uit de analyse van statistieken en literatuur kunnen de volgende conclusies worden getrokken ten aanzien van de huidige uitgangspositie:

- Het agrocomplex in Noord- en Midden-Limburg is een belangrijk onderdeel van de Limburgse economie met € 2,6 miljard bruto toegevoegde waarde;

- Het agrocomplex leunt in sterke mate op de primaire sector. De regio is gespecialiseerd in zowel intensieve veehouderij (vooral varkens en legpluimvee) en in de tuinbouwrichtingen van groenteteelt (zowel onder glas als in vollegrond). Er is een sterke positie van met name Limburg-West als het gaat om specialisatiegraad en gemiddelde omvang van bedrijven in de primaire productietakken;
- Toenemende schaalgrootte van bedrijven in verschillende categorieën doordat kleinere bedrijven verdwijnen en het aantal grote en zeer grote bedrijven stijgt. Juist deze grotere bedrijven hebben een hoge verdien- en investeringscapaciteit;
- Grotere bedrijven in alle schakels van de keten (van toeleveranciers, primaire producenten, tot verwerkers en handelsbedrijven), geven het agrocomplex in Noord- en Midden-Limburg een robuust karakter. Dat robuuste netwerk maakt deel uit van een sterk breder ecosysteem in Zuidoost-Nederland;
- Naast de brede primaire sector en omvangrijke en innovatieve toeleveranciers en verwerkers zijn in Zuidoost-Nederland ook ketenregisseurs aanwezig zoals Friesland-Campina, Vion, Plukon, , Global Food, Aviko en grote retailers die de regie over de ketens voeren en die vernieuwing stimuleren;
- De sterke positie is vooral het gevolg van een sterke positie in vollegrondsgroente, boomteelt, varkenshouderij, legpluimveehouderij en glasgroente;
- Binnen het grotere agro-ecosysteem in Zuidoost-Nederland is in Noord- en Midden-Limburg een sterke vertegenwoordiging van handelsbedrijven en toeleveranciers van kennis, machines en systemen en uitgangsmateriaal. Te denken valt aan bedrijven die actief zijn met hoog-innovatieve activiteiten zoals zaadveredeling, stalsystemen, kassenbouw, reststofverwerking, teeltmonitoring, gewasbescherming en de ontwikkeling van nieuwe ketenprocessen;
- Er is sprake van een ondervertegenwoordiging in de foodindustrie afgezet tegen bijvoorbeeld Oostelijk Noord-Brabant.

Bijlage 2

Swot-analyse van regionale agrocomplex

Een Sterkte, Zwakte, Kansen en Bedreigen analyse is een hulpmiddel om tot de juiste strategie te komen. Voor de landbouw zijn de hoofdlijnen onderstaand weergegeven. Op basis van de kengetallen en gegevens uit de 3 afzonderlijke onderzoeken is een SWOT-analyse gemaakt. Deze is aangevuld met de uitkomsten van individuele gesprekken.

Sterkten

- Sterke (agrarische) productieregio met hoogwaardige productiekennis, gespecialiseerd in zowel veehouderij en groenteteelt;
- Sterke, specialistische maakindustrie, met kleine, innovatieve bedrijven in de metaal, machine- en apparatenbouw
- Ontwikkeling Campus in Venlo als spin in een web van een groot aantal vernieuwingen;
- Een innovatieve toeleveringsindustrie die voor productontwikkeling sterk verbonden is met de primaire sector. Dit maakt de regio complementair aan AgriFood Capital;
- Een sterke, landelijke eierverwerkingsketen;
- Een echte paardenregio, met gerenommeerde stallen, een goede fokkerij en prima trainingsfaciliteiten;
- Naast Nunhems Zaden (wereldspeler met 550 R&D-medewerkers in de regio), een drietal internationale groentezaadveredelingsbedrijven en grote spelers in asperge- en aardbeienplanten.

Zwakten

- De primaire sector kent een relatief hoge kostprijs vanwege de hoge grondprijzen, arbeidskosten en de regeldruk;
- De bedrijfsomvang van de primaire sector is in de breedte te klein. Slechts 25% heeft op basis van het huidige verdienmodel een toekomstbestendige schaal;
- Agrariërs hebben een te eenzijdig verdienmodel en een zwakke positie in de afzetketen;
- Slechts een beperkt aantal foodverwerkende bedrijven aanwezig;
- Ondernemerskwaliteiten van agrariërs zijn eenzijdig gericht op productieoptimalisatie en kostprijsverlaging. Er is te weinig managementervaring;
- De positie van de primaire sector ten opzichte van de toeleveringsbedrijven is zwak;
- De primaire sector heeft een kennisachterstand inzake perspectief op de circulaire economie en nieuwe vormen van financiering;
- Voor agrariërs zijn stakeholder management en omgevingsbewustzijn nog niet ontplooid, terwijl deze capaciteiten cruciaal zijn voor de bedrijfsontwikkeling.

Kansen

- Toeleveranciers en technologiebedrijven in de regio zijn uitstekend gepositioneerd. Samenwerking met de primaire sector biedt kansen om maatschappelijke vraagstukken op te lossen middels robotisering en hightech en klimaat neutrale teelt;
- Greenpark Venlo met de Villa Flora, Innovatoren en het Bedrijvenpark biedt ruimte voor opschaling van initiatieven en bedrijven vanuit de regio;
- Er is groeiende behoefte aan jaarrond leveringszekerheid van gezonde, lokale vers- en nicheproducten.
- De grote diversiteit van de land- en tuinbouw biedt perspectieven voor het professioneel invullen en opschalen van bestaande initiatieven voor nieuwe verdienmodellen;
Er is groeiende behoefte aan maatschappelijke diensten zoals educatie, recreatie en (gezonde voeding in relatie tot) zorg. Voldoende mogelijkheden dus voor nieuwe verdienmodellen in de primaire sector.
- Samenwerking tussen de regionale maakindustrie, de agrarische toelevering en de primaire sector biedt kansen om via cross-sectorale innovatie ontwikkelingen te versnellen;
- De groeiende vraag naar biobased grondstoffen sluit naadloos aan bij de diversiteit van de primaire sector en de sterke (agro) maakindustrie.
- Er is internationaal behoefte aan goede rijpaarden en aan opleiding, training en verzorging van sportpaarden;

Bedreigingen

- Het maatschappelijk draagvlak in de samenleving, mede door een gebrek aan kennis van de effecten van dierlijke en agrarische productie hebben burgers zorgen over de relatie tussen primaire productie en hun gezondheid;
- Overheidsbeleid van de gemeenten biedt te weinig ruimte om binnen projecten en pilots te experimenteren en oplossingen te ontwikkelen voor productietechnische en maatschappelijke vraagstukken;
- De financiering van nieuwe verdienmodellen binnen ketens en circulaire economie met meer partijen vraagt om nieuwe oplossingen;
- Grotere bedrijven binnen de primaire productie staan steeds vaker onder contract. Hierdoor wordt de ondernemer regisseur van een deelproces.

Bijlage 3

Geraadpleegde bronnen en partijen

Welke bronnen en partijen zijn voor de totstandkoming van het EAA (Economisch Actieprogramma Agrifood) gebruikt?

- Toekomstbestendigheid Agrifoodcluster (2018) HAS
- Erik Gipmans – Gipmans planten Venlo
- Keyport Economisch Actieprogramma Agribusiness (2017) Keyport
- John Korsten – Drops Panningen
- Agrofoodcomplex Noord- en Midden-Limburg (2017) Buck Consultants
- Ton Gortz – Gortz BV Baarlo
- Klimaatakkoord Landbouw en grondgebruik (2019)
- Investeringsagenda voor Noord-Limburg (2019)
- Marcel Claus - Adviseur Gemeente Venray; programmamanager Greenport Venlo
- Uitvoeringsagenda Vitale veehouderij voor een gezonde leefomgeving (2019) provincie Limburg
- John Michels – V-snaar Ysselstein
- Monitoring manifest evenwichtige veehouderij (2018) provincie Limburg
- Benchmark voedselregio's (2018) WUR
- Maurice Stals – Stals kwekerijen Maasbree
- Koers naar de toekomst -beleidskader Limburgse landbouw- en agrofoodsector (2020) provincie Limburg
- Wiel Seelen – loonbedrijf Seelen Maasbree
- Propositie Green Future (2019) Keyport
- Agribusiness in Beeld (2015) Keyport & HAS
- Voor wat hoort wat (2017) Radboud universiteit
- Tom Derikx – Derikx varkenshouderij Venray-Heide
- Bidbook Eggvalley: van idee naar concrete stappen (2020) Keyport & Rabobank
- Visie Landbouw, Natuur en Voedsel: waardevol en verbonden, Rijksoverheid (2018)
- Routeplan 2021 - 2024 (2020) Keyport

Binnenkant cover niet bedrukken

Ontwerp & opmaak: Buro Beeldvang

